

Śliwa, Joachim

Ceramika egipska i nubijska w zbiorach krakowskich

Studia Archeologiczne 1, 249-254

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joachim Śliwa

CERAMIKA EGIPSKA I NUBIJSKA W ZBIORACH KRAKOWSKICH[✠]

Dość duża ilość egipskich obiektów ceramicznych znajdujących się w zbiorach krakowskich, znanych wprawdzie z dawniejszych publikacji, wymaga jednak ponownego opracowania i sklasyfikowania.

Cały egipski i nubijski materiał ceramiczny ze zbiorów krakowskich umieszczony został przez K. Bulusa w jednym z fascykułów "Corpus Vasorum Antiquorum"¹. Duża grupa zabytków nie została jednak prawidłowo sklasyfikowana, głównie materiał najstarszy, z okresu archaicznego. Mylne są też informacje odnośnie do proveniencji wielu zabytków.

Największa ilość ceramiki egipskiej i nubijskiej znajduje się w zbiorze Muzeum Archeologicznego, kilkanaście obiektów w kolekcji Czartoryskich /Muzeum Narodowe/ oraz parę zabytków w zbiorze Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Badania nad ustaleniem proveniencji tych obiektów dały ciekawe rezultaty. Dzięki dotarciu do niewykorzystanych wcześniej materiałów archiwalnych ustalono miejsca znalezienia kilku na-

[✠] Referat wygłoszony w Uniwersytecie Jagiellońskim na sesji naukowej Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej pt. "80-lecie Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej" w dniach 5-7 I 1977 r.

¹ K. Bulas, Corpus Vasorum Antiquorum, Pologne 2, Collections de Cracovie. Varsovie-Cracovie 1935, s. 5-6, tabl. 1/55/-2/56/: zbiory Muzeum Narodowego; s. 29, tabl. 1/74/1,2: zbiory Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej UJ; s. 55-57; tabl. 1/90/-3/92/: zbiory Muzeum Archeologicznego.

czyn ze zbiorów Czartoryskich i połączono z działalnością Władysława Czartoryskiego oraz Stefana Marusińskiego, dokonującego zakupów w Egipcie na jego zlecenie².

Największą jednak wartość mają ustalenia dotyczące ceramiki ze zbioru Muzeum Archeologicznego. Przechowywana w archiwum Akademii Umiejętności dokumentacja³ pozwoliła połączyć zabytki z zespołami, w skład których pierwotnie wchodziły i nawiązać bezpośrednio do publikacji H.Junkera oraz do przechowywanej w Wiedniu dokumentacji prowadzonych przez niego prac wykopaliskowych w Tura, Ermenne, Toszke i Kubanije. Trzeba też zaznaczyć, że większość sygnalizowanego tu materiału znalazła się w zbiorach krakowskich, dzięki zabiegom organizacyjnym P.Bieńkowskiego⁴, a częściowo pochodzi z badań wykopaliskowych, w których uczestniczył jako współpracownik ekspedycji austriackiej /el-Kubanije/.

Zbiór ceramiki egipskiej reprezentuje zasadniczo wszystkie okresy historyczne, chociaż w dość rozmaitych proporcjach. Najstarszy obiekt znajduje się w zbiorach Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej UJ. Jest to naczynie typu black-topped kultury Nagada I /ok. 3900-3300 p.n.e./⁵. Z okresu archaicznego /I-II dynastia/ pochodzi duża grupa naczyń z badań H.Junkera w Tura w pobliżu Kairu z 1910 r.⁶. Z grupy tej zidentyfikowano z całkowitą pewnością 22 naczynia i powiązano z dokumentacją wykopaliskową⁷. Są to głównie duże naczynia zasobowe i misy. W Muzeum

² K.Moczulska, J.Śliwa, Identyfikacja zabytków egipskich ze Zbiorów Czartoryskich z wykazami zakupów z lat 1884 i 1885, Prace Archeologiczne 14, Zeszyty Naukowe UJ 282, Kraków 1971, s.85-104; H.Szymańska, Gromadzenie zabytków egipskich dla zbiorów krakowskich, Prace Archeologiczne 14, jw., s.105-114.

³ Por. K.Stachowska, Wkład Akademii Umiejętności w początki polskich badań wykopaliskowych w Egipcie w latach 1906-1914, Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie, t.XVIII, 1972, s.93-148, głównie s.114 nn.

⁴ Por. K.Stachowska, Związki P.Bieńkowskiego z Polską Akademią Umiejętności /w druku/.

⁵ J.Śliwa, Zabytki egipskie, /w:/ Zabytki archeologiczne Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej UJ, Kraków 1976, s.42-43 /nr kat. 33/.

⁶ H.Junker, Bericht Über die Grabungen der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien auf dem Friedhof in Turah, Wien 1912.

⁷ J.Śliwa, Ceramika egipska i nubijska w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie: III. Tura /w druku/.

Narodowym /Zbiory Czartoryskich/ znajduje się 11 naczyń z okresu Nowego Państwa, w tym trzy kanopy gliniane z pokrywami i jedna pokrywa⁸, jedno naczynie amarneńskie z dekoracją malowaną⁹, trzy zwykłe naczynia użytkowe¹⁰, oraz trzy naczynia fajansowe¹¹. W zbiorze tym znajdują się ponadto cztery naczynia fajansowe z Epoki Późnej /głównie XXVI dynastia/¹², oraz jedno naczynie fajansowe w kolekcji Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej UJ¹³. W zbiorze uniwersyteckim przechowywane są również dwa naczynia koptyjskie¹⁴.

Największą wartość naukową ma jednak zbiór ceramiki nubijskiej w Muzeum Archeologicznym. Materiały te pochodzą z el-Kubanije oraz Ermenne i Toszke i reprezentują bardzo ciekawe kultury lokalne, określane umowną nazwą grup A i C.

Ceramika z el-Kubanije pochodzi z badań prowadzonych przez H. Junkera zimą r. 1910/11. Cmentarzysko usytuowane było w pobliżu wioski el-Kubanije w Dolnej Nubii /w okolicy I katarakty, na zachodnim brzegu Nilu, 8 km na południe od Asuanu/. W pracach ekspedycji austriackiej uczestniczył oficjalnie z ramienia krakowskiej Akademii Umiejętności Piotr Bieńkowski, profesor archeologii klasycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁵. W czasie dość długiej, trwającej ok. 3 miesięcy kampanii wykopaliskowej, przebadano w rejonie el-Kubanije trzy odrębne zespoły:

1. Cmentarzysko położone na południe od wioski el-Kubanije, koło Szejch Mohammed /naprzeciw wyspy Geziret Bahrif/ z pochówkami z okresu archaicznego /nubijska grupa A, ok. 3200-2780 p.n.e./, Średniego Państwa, oraz okresu bizantyjskiego i wczesnomuzułmańskiego¹⁶.

⁸ K. Bulas, op.cit., tabl. 1/55/4-7.

⁹ K. Bulas, op.cit., tabl. 2/56/1a,b.

¹⁰ K. Bulas, op.cit., tabl. 1/55/1-3.

¹¹ K. Bulas, op.cit., tabl. 2/56/2,3ab.8.

¹² K. Bulas, op.cit., tabl. 2/56/4-7.

¹³ J. Śliwa, Zabytki egipskie, op.cit., s.43 /nr kat.34/.

¹⁴ J. Śliwa, Zabytki egipskie, op.cit., s.43-44 /nr kat.35,36/.

¹⁵ Por. P. Bieńkowski, Sprawozdanie z rezultatów wyprawy naukowej do Egiptu, podjętej w zimie 1910/11, /w:/ Sprawozdania Akademii Umiejętności, t.16, 1911, nr 7; K. Stachowska, op.cit., s. 117-118.

¹⁶ H. Junker, Bericht über die Grabungen der Akademie der Wissenschaften in Wien auf den Friedhöfen von El-Kubanieh - Süd, Wien 1919.

2. Cmentarzysko w pobliżu wioski el-Kubanije z pochówkami z okresu Średniego Państwa i nubijskiej grupy C¹⁷.
3. Klasztor koptyjski w Szejcha /V-VII w./ wzniesiony na pozostałościach świątyni ptolemejskiej, usytuowany pomiędzy obu cmentarzyskami wymienionymi wyżej¹⁸.

Zabytki pochodzące z kampanii 1910/11 r. w el-Kubanije przekazane zostały do Krakowa w rezultacie podziału, który odbył się w Wiedniu w lipcu 1913 r. Dokładnej identyfikacji obiektów dokonano w oparciu o protokoły komisji, uzupełnione szczegółowymi wykazami zabytków, opatrzone na ogół szkicowymi rysunkami i zaznaczoną proveniencją. Pomocne okazały się również zachowane na naczyniach, w niektórych wypadkach, sygnatury /bez nazwy stanowiska/ oraz wzmianki w publikacji H.Junkera.

W trakcie wspomnianego podziału /1913 r./ przekazano do Krakowa kilka obiektów z cmentarzyska el-Kubanije Pd.: 13 naczyń z grobów grupy A, głównie z centralnej części cmentarzyska /groby P 38, P 108, P 107, P 134, P 149, P 179, P 186, P 220, 19.b.3, 20.j.1, 20.j.5, 18.p.1/¹⁹. Jest to ceramika typu gładzonego, surowego, pół-polerowanego, z czarnym brzegiem według H.Junkera. Niezależnie od obiektów pochodzących z wykopalisk przekazano również do Krakowa trzy naczynia zakupione w el-Kubanije, z których dwa pochodzą przypuszczalnie z cmentarzyska el-Kubanije Pd. /grupa A/, natomiast jedno nie znajduje odpowiednika w materiale z el-Kubanije, opublikowanym przez H.Junkera.

Wśród materiałów pochodzących z cmentarzyska el-Kubanije Pn. przekazano do Krakowa 5 naczyń. Jedno z nich pochodzi z grobu grupy A w południowej części cmentarzyska /grób 17.b.6/. Pozostałe cztery naczynia pochodzą z grobów grupy C w zachodniej części cmentarzyska /groby: 20.d.3 lub 21.d.2, 22.f1, 20.d.2, 20.c.1/ i należą do kategorii typowej ceramiki nubijskiej oraz ceramiki

¹⁷ H.Junker, Bericht über die Grabungen der Akademie der Wissenschaften in Wien auf den Friedhöfen von El-Kubanieh - Nord, Wien 1920.

¹⁸ H.Junker, Das Kloster am Isisberg. Bericht über die Grabungen der Akademie der Wissenschaften in Wien bei El-Kubanieh, Wien-Leipzig 1922.

¹⁹ Por. J.Śliwa, Ceramika egipska i nubijska w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie: II. El-Kubanije Pn. i Pd. /w druku/.

egiptyzującej według H.Junkera. Jedno z tych naczyń jest szczególnie interesujące ze względu na graffiti wyryte na brzuscu/ryt z przedstawieniem kozła oraz krzyżujące się linie łukowe/. Nie zostały one uwzględnione w publikacji H.Junkera oraz K.Bulasa²⁰. Naczynie to należy do kategorii typowej ceramiki nubijskiej według H.Junkera. Niestety, nie zachowane oznaczenia na naczyniu oraz brak wspomnianych graffiti w zbiorczym zestawieniu w publikacji Junkera nie pozwalają na dokładne ustalenie proveniencji naczynia. Przypuszczalnie pochodzi ono z grobu 20.d.3 lub 21.d.2.

W podziale materiałów uzyskanych w czasie omawianej kampanii wykopaliskowej nie uwzględniono zabytków pochodzących z badań na terenie klasztoru koptyjskiego w Szejcha.

Kampania wykopaliskowa w Ermenne i Toszke prowadzona była przez H.Junkera zimą r.1911/12. Były to badania na niewielką skalę przedsięwzięte przy okazji ekspedycji językoznawczej do Nubii. Jako przedmiot badań obrano dwa cmentarzyska w Dolnej Nubii, znajdujące się niezbyt daleko siebie: Ermenne²¹ na wschodnim, Toszke²² na zachodnim brzegu Nilu, w odległości 250 km. na południe od Asuanu /pomiędzy Kasr Ibrim a Abu Simbel/. W kampanii tej nie uczestniczyli przedstawiciele krakowskiej Akademii Umiejętności /zamierzony był udział K.Hadaczka, który dotarł jednak dopiero na wykopaliska prowadzone później w Giza/.

Przebadane wówczas cmentarzyska dostarczyły bogatych materiałów archeologicznych i antropologicznych z okresu Średniego Państwa /grupa C/, II Okresu Przejściowego i Nowego Państwa /późna grupa C/, Nowego Państwa, okresu meroickiego i epoki chrześcijańskiej. Część zabytków pochodzących z tej kampanii przekazana została do Krakowa również w rezultacie drugiego podziału /1913 r./.

Ceramika z Ermenne Wsch. /Cemetery 211/ w zbiorach krakowskich reprezentuje typ naczyń egipskich /XVIII dynastia/ i stanowi niewielką grupę /cztery zabytki z grobów 11.h.11, 14.g.1,

²⁰ K.Bulas, op.cit., s.57, tabl. 3/92/29 uwzględnił tylko prostsze znaki umieszczone w górnej części brzusca i na krawędzi wylewu.

²¹ H.Junker, Ermenne. Bericht über die Grabungen der Akademie der Wissenschaften in Wien auf dem Friedhöfen von Ermenne /Nubien/ im Winter 1911/12, Wien-Leipzig 1925.

²² H.Junker, Toschke. Bericht über die Grabungen der Akademie der Wissenschaften in Wien auf dem Friedhof von Toschke /Nubien/ im Winter 1911/12, Wien-Leipzig 1926.

17.g.4, 17.g.5 znajdujących się we wschodniej części przebadanego terenu/²³.

Natomiast ceramika z Toszke Zach. /Cemeterý 209/ związana jest z grupą C z okresu Średniego Państwa i liczy 13 zabytków²⁴. Zbiór krakowski składa się z dwóch zasadniczych zespołów: ceramiki nubijskiej /"die rein nubische Tonware" według H.Junkera" - osiem zabytków z grobów C 16, C 24, C 40, C 98, C 109, C 123, C 175 i jedno znalezisko luźne; oraz ceramiki naśladowującej wzory egipskie /"die "agyptisierende Tonware" według H.Junkera/ - 5 zabytków z grobów C6, C 19, C 64, C 122 i jedno znalezisko luźne, z różnych części cmentarzyska.

²³ Por. J.Śliwa, Ceramika egipska i nubijska w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie: I. Ermenne Wsch. i Toszke Zach. /w druku/.

²⁴ Por. J.Śliwa, jw.